System partyjny i partie polityczne zjednoczonych Niemiec (1990-2013)

Studium Niemcoznawcze nr 93

REPUBLIKA FEDERALNA NIEMIEC XX LAT PO ZJEDNOCZENIU
POLITYKA • GOSPODARKA • SPOŁECZEŃSTWO

Wydano we współpracy
z Fundacją Konrada Adenauera

Praca powstała w ramach projektu finansowanego
przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego nr NN 116 209 136
„Republika Federalna Niemiec dwadzieścia lat po zjednoczeniu.
Polityka – gospodarka – społeczeństwo"
realizowanego w Instytucie Zachodnim w latach 2009-2011

Piotr Kubiak

System partyjny i partie polityczne zjednoczonych Niemiec (1990-2013)

Instytut Zachodni
Poznań 2014

Recenzenci
dr hab. Ewa Bojenko-Izdebska
prof. dr hab. Bogdan Koszel

Redaktor
Hanna Różanek

Opracowanie graficzne
Ewa Wąsowska

© Copyright by Instytut Zachodni

ISBN 978-83-61736-50-9
ISSN 0239-7846

INSTYTUT ZACHODNI
61-854 Poznań, Mostowa 27a
tel. (61) 852 76 91
(61) 852 28 54 (wydawnictwo)
fax (61) 852 49 05
e-mail:wydawnictwo@iz.poznan.pl
www.iz.poznan.pl

WYDAWNICTWO I DRUKARNIA UNI-DRUK s.j.
62-030 Luboń, ul.Przemysłowa 13
tel. (0-61) 899 49 49 do 52

Spis treści

Wstęp 7

I. Ewolucja systemu partyjnego w państwach niemieckich (do 1990 r.) . . 17

1. Początki partii politycznych na ziemiach niemieckich. System partyjny Rzeszy Niemieckiej (1871-1933) 17

2. System partyjny Republiki Federalnej Niemiec (1949-1990) 30

3. System partyjny Niemieckiej Republiki Demokratycznej (1949-1990) . . 49

II. Prawnokonstytucyjne ramy funkcjonowania partii politycznych . . 55

1. Ustawa Zasadnicza i Ustawa o partiach politycznych z 1967 r. 55

2. Organizacja partii 62

3. Finansowanie partii politycznych 71

4. Federalna ordynacja wyborcza 81

5. Niemiecki federalizm a partie polityczne 85

III. Przemiany wewnętrzne największych partii politycznych po zjednoczeniu (1990-2013) 91

1. Partie chadeckie: CDU i CSU 91

2. SPD 131

3. FDP 150

4. Sojusz 90/Zieloni 168

5. PDS – Linkspartei.PDS – Die Linke 178

6. Pozostałe partie 190

IV. Od układu dwublokowego do systemu pięciu partii. Ewolucja niemieckiego systemu partyjnego w latach 1990-2013 . . . 206

1. Periodyzacja 207

2. Różne preferencje wyborców na wschodzie i zachodzie Niemiec 218

3. Pola konfliktów w obrębie systemu partyjnego i potencjał koalicyjny partii 226

4. Kryzys i krytyka partii politycznych 234

V. Wybory do Bundestagu z 22 września 2013 r. i ich wpływ na niemiecki system partyjny 249

Zakończenie 273

Aneks 279

Bibliografia 293

Spis rysunków, tabel i wykresów 301

Summary 303

Wstęp

Ponowne zjednoczenie obu państw niemieckich, które nastąpiło 3 października 1990 r., formalnie kończyło 41-letni okres istnienia dwóch odrębnych państw niemieckich, powstałych w wyniku klęski III Rzeszy w II wojnie światowej. Zjednoczenie Niemiec poprzedzone zostało splotem wydarzeń na arenie wewnątrzniemieckiej, jak i międzynarodowej (poprawa relacji na linii mocarstwa zachodnie-ZSRR umożliwiająca zgodę wszystkich mocarstw na ponowne zjednoczenie Niemiec), które doprowadziły do szybkiego tempa procesu jednoczenia obu państw niemieckich[1]. Jesienią 1989 r. pod wpływem wydarzeń w Europie Środkowo-Wschodniej, utraty wsparcia ZSRR i pogłębiającego się kryzysu gospodarczego reżim komunistyczny w NRD utracił resztki legitymizacji. Masowe protesty społeczne z jesieni 1989 r. wymusiły na władzach ustępstwa, co na przełomie 1989/1990 r. otworzyło drogę dla procesu demokratyzacji w NRD. Na początku 1990 r. na obszarze NRD uformował się specyficzny zatomizowany system partyjny, będący połączeniem dawnych partii reżimowych, nowych ugrupowań wywodzących się z demokratycznych ruchów obywatelskich oraz partii powstałych w efekcie współpracy z zachodnioniemieckimi odpowiednikami, a na to wszystko nałożyła się silna penetracja wielu ugrupowań w NRD przez duże partie z RFN. Dla dalszych rozważań istotny jest jednak fakt, że większość ugrupowań tworzących ów specyficzny wschodnioniemiecki system partyjny został latem i jesienią 1990 r. wchłoniętych przez partie z Niemiec Zachodnich. Samo zjednoczenie Niemiec było *de facto* przyłączeniem pięciu nowo utworzonych krajów z obszaru NRD oraz Berlina Wschodniego do Republiki Federalnej Niemiec, które uznały jej konstytucję, hymn i godło państwowe. Również mechanizmy rządzące zachodnioniemieckim systemem partyjnym i ramy funkcjonowania partii politycznych zostały przeniesione na obszar byłej NRD. Zachodnioniemiecki system partyjny wykazał tutaj dużą zdolność do absorpcji, a większość wschodnioniemieckich ugrupowań przyłączyło się do swych zachodnioniemieckich odpowiedników. Czy zatem można

[1] E. C z i o m e r, *Zarys historii Niemiec powojennych 1945-1995*, Warszawa – Kraków 1997, s. 279.

mówić o 1990 r. jako przełomowym dla ewolucji niemieckiego systemu partyjnego, podobnie jak w przypadku lat 1871, 1918/1919, 1933 i 1945-1949? I tak, i nie. Dla niektórych badaczy (Ulrich von Alemann) 1990 r. stanowił kolejny etap transformacji zachodnioniemieckiego systemu partyjnego, który po 1980 r. zaczął przekształcać się z systemu dwuipółpartyjnego w system pięciu partii, a przyłączenie ugrupowań z Niemiec Wschodnich wpisało się w ów proces zmian. W pewnym sensie za potwierdzenie tej tezy mogą posłużyć wyniki pierwszych wspólnych wyborów do *Bundestagu* z 2 grudnia 1990 r., po których nie doszło do istotnych przeobrażeń politycznych (istotniejsze były zmiany wynikające z odrębnego w tych wyborach liczenia głosów dla obu części Niemiec), a poparcie w nowych krajach federacji dla większości tradycyjnych partii nie odbiegało znacząco od poparcia w starych krajach federacji. Jednak najważniejszym skutkiem zjednoczenia dla funkcjonowania niemieckiego systemu partyjnego było pojawienie się na wschodzie Partii Demokratycznego Socjalizmu, wywodzącej się z komunistycznej *SED* i reprezentującej całkiem odmienne od tradycyjnych partii zachodnioniemieckich spojrzenie. *PDS* stała się partią regionalną reprezentującą interesy Niemców ze wschodu, rozczarowanych efektami transformacji po 1990 r. Początkowo słaba, po 1994 r. umocniła się w Niemczech wschodnich na tyle, by na tym obszarze stać się trzecią siłą (obok *CDU* i *SPD*). Jednocześnie silne poparcie na wschodzie zapewniało jej możliwość wydelegowania niewielkiej reprezentacji do *Bundestagu*. Na poziomie federalnym *PDS* była jednak izolowana, a jej niewielka reprezentacja w *Bundestagu* nie miała wpływu na kształt zawiązywanych na szczeblu federalnym koalicji, a te w latach 1990-2005 powoływane były na postawie układu dwublokowego: koalicja *CDU/CSU-FDP* w latach 1990-1998, koalicja *SPD*-Zieloni w latach 1998-2005. Dopiero znalezienie przez *PDS* partnera na zachodzie (*Wahlalternative Arbeit und Soziale Gerechtigkeit –WASG*) i wejście do *Bundestagu* silnej reprezentacji *Linkspartei.PDS* (od 2007 r. *Die Linke*) zachwiało dotychczasowym układem dwublokowym, a zachodnioniemiecki system partyjny przekształcił się w system pięciu partii. Innym ważnym następstwem zjednoczenia Niemiec było wykształcenie się odrębnego podsystemu partyjnego dla krajów z Niemiec wschodnich, który coraz silniej zaczął wyodrębniać się po serii wyborów w 1994 r. Odmienne preferencje wyborców z nowych krajów federacji miały szerokie podłoże. Po części wynikały z rozczarowania efektami transformacji i występującego zjawiska tęsknoty („ostalgii") za czasami NRD, niższego poziomu życia na wschodzie, jak również rozczarowania do tradycyjnych partii zachod-

nioniemieckich, które nie zdołały utrwalić na tym obszarze tak silnych wpływów i struktur organizacyjnych, jak na zachodzie. Dlatego na wschodzie Niemiec znacznie większe poparcie uzyskały partie krytycznie nastawione wobec istniejącego systemu: z jednej strony była to *PDS/Die Linke* jako reprezentantka interesów regionalnych, z drugiej strony – różne ugrupowania antysystemowe, w tym partie skrajnej prawicy. Po zjednoczeniu zmiany w obrębie niemieckiego systemu partyjnego i samych partii politycznych nie obejmowały jedynie obszaru Niemiec wschodnich. Po 1990 r. dało się zauważyć postępującą fragmentaryzację niemieckiego systemu partyjnego. Z jednej strony liczba partii posiadających frakcje parlamentarne w *Bundestagu* wzrosła z czterech (w latach 1987-1990) do pięciu (w latach 2005-2013), a równocześnie wzrosła liczba i nasiliła się konkurencja ze strony ugrupowań nowego typu, reprezentujących odmienne od tradycyjnych partii poglądy polityczne, często będących w opozycji do systemu i skupiających się na ściśle określonych tematach (jak Partia Piratów i *AfD*) lub też ograniczających swą działalność do najbliższej okolicy (drobne ugrupowania lokalne). W obliczu postępującej krytyki utrwalonego w RFN modelu państwa partyjnego (*Parteienstaat*) z zagwarantowaną rolą partii jako wyłącznego pośrednika pomiędzy władzą i społeczeństwem, wzrosła liczba lokalnych inicjatyw, podejmujących często niewygodne z perspektywy dużych partii politycznych tematy (jak np. problem islamizacji) czy też sprzeciwiających się różnym decyzjom władz lokalnych podjętym bez należytych konsultacji społecznych, wyrażających wolę lokalnych społeczności. Zniechęcenie do polityki i tradycyjnych partii znalazło odzwierciedlenie w takich zjawiskach, jak malejąca frekwencja w wyborach do *Bundestagu* i parlamentów krajowych (zwłaszcza na wschodzie), zmniejszanie się liczby członków partii politycznych i starzenie się ich bazy członkowskiej (dotyczy przede wszystkim największych partii), jak również niechęć młodych do wstępowania w szeregi partii. Jak pokazują analizy Klausa von Beyme zjawisko kurczenia się i starzenia się bazy członkowskiej tradycyjnych partii politycznych w ukształtowanych demokracjach Europy Zachodniej jest powszechne i stanowi kolejny etap przekształcania się partii w stronę partii wyborczych, niemniej zjawisko to, szczególnie w przypadku *SPD*, wydaje się niepokojące. Problem utraty wpływów i kurczenia się bazy członkowskiej dotknął przede wszystkim obu wielkich *Volksparteien* (*CDU/CSU* i *SPD*), co dało asumpt badaczom do podjęcia dyskusji na temat przyszłości obu wielkich partii ogólnospołecznych w obecnej formie. Wprawdzie wyniki wyborów do *Bundestagu* XVIII kadencji (22 września 2013 r.) przyniosły wzrost poparcia

dla obu wielkich partii (przede wszystkim *CDU/CSU*), lecz inne przesłanki pozwalają wątpić w możliwość zmiany trendu na ich korzyść. Wybory te zakończyły pewien etap w dziejach parlamentaryzmu RFN, etap kiedy *FDP* miała swoją reprezentację w *Bundestagu*. Analizując powyższe zmiany, można pokusić się o postawienie następującej tezy: po zjednoczeniu Niemiec, a zwłaszcza po 2005 r., zmiany w obrębie niemieckiego systemu partyjnego nabrały dynamiki i coraz trudniej jest przewidzieć, w jaką stronę będzie on ewoluował w kolejnych latach.

Intencją autora jest przedstawienie przemian zachodzących w ramach niemieckiego systemu partyjnego i samych partii politycznych po 1990 r. Niemniej omawiana problematyka ma charakter niezwykle złożony, przez co stała się przedmiotem badań interdyscyplinarnych, a nadzwyczaj obszerna literatura przedmiotu podlega ciągłym uzupełnieniom, dlatego niezbędne było skupienie się na wybranych zagadnieniach. W pracy uwypuklone zostały takie aspekty, jak: opisanie kluczowych etapów kształtowania się systemu partyjnego po 1990 r., wykazanie różnic pomiędzy preferencjami wyborczymi Niemców ze wschodu i zachodu, specyfika ordynacji wyborczych i niemieckiego federalizmu, ramy funkcjonowania partii politycznych, pola konfliktów w obrębie systemu partyjnego, jak również odniesienie się do krytyki istniejącego układu partyjnego. Odrębna część pracy poświęcona została zmianom zachodzącym w samych partiach politycznych.

Cezury pracy wyznaczają lata 1990-2013, jednakże w rozdziale pierwszym i drugim niezbędne było głębsze spojrzenie w przeszłość ze względu na konieczność ukazania ewolucji niemieckiego systemu partyjnego oraz opisania konstytucyjnych ram funkcjonowania zachodnioniemieckich partii politycznych. Praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, aneksu zawierającego zestawienie wyników wyborów do *Bundestagu*, Parlamentu Europejskiego oraz parlamentów krajowych w latach 1990-2014, a także bibliografii. W rozdziale pierwszym omówiona została ewolucja niemieckiego systemu partyjnego od 1871 do 1990 r. Rozdział został podzielony na trzy części: a) system partyjny Rzeszy Niemieckiej do 1933 r., b) system partyjny RFN, c) system partyjny NRD. Stanowi on wprowadzenie do dalszej części książki, ukazując zasadnicze różnice pomiędzy systemami partyjnymi obu państw niemieckich po II wojnie światowej. W części poświęconej RFN wskazano na pewne prawidłowości, które znalazły potwierdzenie po 1990 r. W drugim rozdziale zarysowane zostały konstytucyjnoprawne ramy funkcjonowania partii politycznych w RFN, które

z drobnymi korektami funkcjonują do dnia dzisiejszego. Za podstawę dla dalszych rozważań posłużyła analiza odpowiednich zapisów Ustawy Zasadniczej oraz Ustawy o partiach politycznych z 1967 r. Zostały tutaj omówione także zasady finansowania partii politycznych, ich struktura organizacyjna, jak również ordynacja wyborcza oraz wpływ federalizmu niemieckiego na funkcjonowanie partii politycznych. Najobszerniejszy jest rozdział trzeci, który poświęcony został analizie przemian zachodzących w obrębie największych partii politycznych Republiki Federalnej Niemiec: partii chadeckich (*CDU* i *CSU*), *SPD*, *FDP*, Sojuszu 90/Zielonych i *PDS* (od 2007 r. *Die Linke*). Osobny podrozdział poświęcony został mniejszym partiom nie reprezentowanym w *Bundestagu* (partie skrajnej prawicy, „partia Schilla", Wolni Wyborcy, Partia Piratów). Autor skupił się tutaj przede wszystkim na takich aspektach, jak rywalizacja na szczytach władzy, ewolucja programowa, strategie wyborcze i koalicyjne poszczególnych partii, wychodząc nieco poza tradycyjny schemat opisywania partii politycznych (historia, program, organizacja, skład społeczny, poparcie w wyborach). W rozdziale czwartym opisane zostały przemiany dokonujące się w ramach samego systemu partyjnego po 1990 r. Wyodrębniono i opisano w nim poszczególne etapy kształtowania się współczesnego systemu partyjnego Niemiec, scharakteryzowano regionalne zróżnicowanie pomiędzy podsystemami w nowych i starych krajach federacji, przeanalizowano pola konfliktów w obrębie niemieckiego systemu partyjnego oraz ukazano potencjał koalicyjny poszczególnych partii. Nie zabrakło również analizy przyczyn krytyki niemieckiego *Parteienstaat* oraz odniesienia do kryzysu partii politycznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów obu wielkich partii ogólnospołecznych. Ostatni rozdział został poświęcony analizie wyników wyborów do *Bundestagu* XVIII kadencji, które będą rzutować na kształt niemieckiego systemu partyjnego do czasu wyborów w 2017 r. Przyniosły one istotne przeobrażenia w obrębie niemieckiego systemu partyjnego w postaci braku *FDP* w *Bundestagu* i pojawieniu się nowego ugrupowania budującego swą pozycję w opozycji do istniejącego układu partyjno-politycznego w Niemczech, jakim stała się *AfD* (*Alternative für Deutschland*). Istniejący w *Bundestagu* rozkład sił i zdolność koalicyjna poszczególnych partii doprowadził do powołania rządu wielkiej koalicji *CDU/CSU-SPD*.

Praca powstała w ramach projektu „Republika Federalna Niemiec dwadzieścia lat po zjednoczeniu. Polityka – gospodarka – społeczeństwo" realizowanego w Instytucie Zachodnim pod kierunkiem prof. dr hab. Andrzeja Saksona, w sekcji „Polityka – społeczeństwo – kultura" kierowanej przez

prof. dr. hab. Zbigniewa Mazura. Pierwotna wersja tekstu została złożona w 2011 r. Od tego czasu w obrębie niemieckiego systemu partyjnego zaszło sporo zmian, pojawiło się nowe ugrupowanie (*AfD*), a wyniki wyborów do *Bundestagu* z 22 września 2013 r. przyniosły zmianę układu sił na niemieckiej scenie politycznej. W związku z tym, zgodnie z sugestią prof. dr. hab. Zbigniewa Mazura oraz przedstawicieli Fundacji Konrada Adenauera w Polsce, publikacja została zaktualizowana i uzupełniona o wydarzenia z lat 2011-2013. Autor pragnie w tym miejscu podziękować Fundacji Konrada Adenauera w Polsce za finansowe wsparcie przy wydaniu publikacji.

Szczególne podziękowania kieruje autor do recenzentów książki – dr. hab. Ewy Bojenko-Izdebskiej i prof. dr. hab. Bogdana Koszela – za niezwykle cenne uwagi i wskazówki recenzenckie, które pozwoliły autorowi uniknąć licznych błędów i niedociągnięć popełnionych przy pisaniu książki.

*

W tytule pracy umieszczony został termin „system partyjny", należy zatem przedstawić krótkie jego wyjaśnienie. System partyjny jest konfiguracją partii politycznych w ramach systemu politycznego danego państwa, u której podstaw (według Jeana Blondella) leżą wymogi prawne oraz wzajemne oddziaływanie na siebie partii politycznych[2]. Według Giovanniego Sartoriego system partyjny jest systemem interakcji opartym na konkurencji pomiędzy partiami. Innymi słowy, w systemie rywalizacyjnym każda partia jest funkcją innych partii i reaguje na nie poprzez konkurencję lub w inny sposób, np. przez kooperację w ramach koalicji[3]. System partyjny składa się zatem z partii politycznych oraz wzajemnych interakcji między nimi. Tym samym kluczowe dla scharakteryzowania systemu partyjnego staje się zdefiniowanie dwóch pojęć: a) formatu, a więc liczby partii uczestniczących w procesie rywalizacji, ich rozmiaru określonego przez wyniki osiągnięte w wyborach oraz znaczenia partii wynikającego z rozmiaru i roli pełnionej w danym systemie partyjnym; b) mechanizmu, a więc sposobu, w jaki partie ze sobą rywalizują lub kooperują. Partie polityczne wchodzą w interakcje na dwóch poziomach: a) wyborczym, kiedy rywalizują z innymi partiami o głosy wyborców, b) koalicyjnym, gdy ich liderzy starają się opracować odpowiednią strategię niezbędną do zawarcia porozumienia z innymi par-

[2] K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2004, s. 103; J. Blondell, *Comparing Political Systems*, New York 1972, s. 98.

[3] K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne...*, s. 103.

tiami w celu zawiązania koalicji rządowej[4]. Do głównych funkcji systemów partyjnych w państwach demokratycznych zalicza się: rekrutację politycznej klasy przywódczej, kształtowanie systemu rządów, powiązanie z wyborcami oraz mobilizację i integrację obywateli[5]. W przeszłości systemy partyjne były najczęściej klasyfikowane ze względu na kryteria ilościowe. W zależności od liczby partii uczestniczących w życiu politycznym (i reprezentowanych w parlamencie) dzielone były na systemy jedno-, dwu- i wielopartyjne[6]. Dla wielu autorów system jednopartyjny wymyka się definicji systemu partyjnego ze względu na brak elementu rywalizacyjnego. Do najbardziej znanych typologii systemów partyjnych zaliczają się te zaproponowane przez J. Blondella i G. Sartoriego. Klasyfikacja J. Blondella opiera się na następujących kryteriach: liczbie partii, ich sile oraz charakterystyce ideowej. Wyróżnił on cztery typy systemów partyjnych: system dwupartyjny, system dwuipółpartyjny, system wielopartyjny z partią dominującą (gdy jedna z partii zdobywa co najmniej 45% głosów) i system wielopartyjny bez partii dominującej (gdy poparcie dla największych partii jest rozłożone mniej więcej równomiernie)[7]. W 1976 r. Giovanni Sartori zaproponował nową klasyfikację systemów partyjnych (którą doprecyzował w późniejszych latach) opartą na kryteriach ilościowo-jakościowych, uwypuklając takie aspekty, jak fragmentaryzacja, segmentacja i polaryzacja systemów partyjnych. Wyróżnił on następujące typy systemów partyjnych: a) system monopartyjny (przykład ZSRR i Albanii), b) system partii predominującej (kiedy jedna z partii zdobywa i utrwala poparcie na poziomie co najmniej 40% w serii kilku wyborów), c) system partii hegemonicznej (kiedy na dominację jednej z partii w obrębie systemu partyjnego mają wpływ inne przesłanki nie wynikające z rywalizacji – np. pozycja *SED* w NRD), d) system dwupartyjny, e) system ograniczonego pluralizmu (gdy istotnych jest od 3 do 5 partii), f) system ekstremalnego pluralizmu (6-8 partii), g) system zatomizowany (powyżej 9 partii). Przy występowaniu więcej niż pięciu partii można mówić o dużej fragmentaryzacji systemu partyjnego. G. Sartori zwrócił przy tym uwagę na relacje między partiami w ramach poszczególnych systemów ze względu na odległość ideową pomiędzy poszczególny-

[4] R. Herbut, *System partyjny*, w: *Encyklopedia politologii*, M. Żmigrodzki (red.), t. 3: *Partie i systemy partyjne*, A. Antoszewski, R. Herbut (red.), Zakamycze 1999, s. 251.

[5] W. Rudzio, *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden 2011 (wyd. 8), s. 110.

[6] G. Sartori, *Parties and party systems. A framework for analysis*, London, Cambridge UP, 1976, s. 119.

[7] K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne...*, s. 107, 108.

mi partiami[8]. Jego zdaniem system partyjny RFN w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku stanowił przykład umiarkowanego pluralizmu, gdzie na osi prawica-lewica istniały dwa nieodległe od siebie bieguny, przez co istotna była rola partii centrowej (znajdującej się pomiędzy obiema partiami biegunowymi), dominował dośrodkowy kierunek rywalizacji między partiami, a opozycji antysystemowej praktycznie nie było. G. Sartori wprowadził do nauki pojęcie partii relewantnej, to znaczy wziął pod uwagę jej wagę z punktu widzenia funkcjonowania systemu politycznego. Za istotne dla systemu partyjnego uważa się na ogół te partie, które posiadają swą reprezentację parlamentarną (w wypadku RFN są to te partie, które przekroczyły granicę 5-procentowego progu wyborczego). G. Sartori zwrócił uwagę na znaczenie partii ze względu na ich zdolność uczestniczenia w rządzie oraz rolę i możliwość wpływania na kształt koalicji rządowych; oznacza to, że możliwość udziału partii w rządzie nie zawsze pokrywała się z pozycją partii w parlamencie. Istotny jest tutaj potencjał koalicyjny, a więc zdolność zawierania przez partie koalicji z innymi ugrupowaniami. G. Sartori podkreślił też znaczenie partii znajdujących się poza parlamentem (często partii antysystemowych), lecz posiadających zdolność szantażu politycznego, samym swoim istnieniem wpływających na funkcję i taktykę partii uczestniczących w rządzie[9]. Dla dalszych rozważań istotne będzie przyjęcie określonych kryteriów. Przyjmując typologię G. Sartoriego, możemy określić system partyjny zjednoczonych Niemiec jako system ograniczonego pluralizmu (3-5 partii), gdzie ze względu na niewielką odległość ideową między partiami systemowymi mamy do czynienia z umiarkowanym pluralizmem, w którym dominują tendencje dośrodkowe. Dlatego bardziej słuszne wydaje się pójście w ślad za badaczami niemieckimi, którzy opisując zmiany w ramach niemieckiego systemu partyjnego, podkreślają element ilościowy, opierając się na liczbie partii reprezentowanych w *Bundestagu*. Istotne będzie uwypuklenie przy tym poziomu relewancji partii politycznych ze względu na ograniczoną zdolność koalicyjną *PDS*, która choć reprezentowana w *Bundestagu*, nie była partią relewantną według typologii G. Sartoriego.

---

[8] G. S a r t o r i, *Parties and party systems...*, s. 125-129 (rysunek s. 127).; K. S o b o l e w s k a - M y ś l i k, *Partie i systemy partyjne...*, s. 109-114.

[9] G. S a r t o r i, *Parties and party systems...*, s. 121-125; K. S o b o l e w s k a - M y ś l i k, *Partie i systemy partyjne ...*, s. 109, 110. Autorka opiera się na późniejszych publikacjach G. Sartoriego, gdzie zmodyfikował on nieco swoją wcześniejszą definicję partii relewantnych; R. H e r b u t, *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*, Wrocław 2002, s. 141-147.

W obrębie systemów partyjnych istnieją linie różnych podziałów politycznych. Z jednej strony podziały wśród partii wynikają z przesłanek programowych, na bazie których dzielimy partie polityczne ze względu na określony światopogląd. Biorąc pod uwagę podział na linii lewica-prawica wyróżnia się następujące kategorie partii: komunistyczne, socjaldemokratyczne, lewicowo-liberalne, chadeckie, liberalne, konserwatywne, ultraprawicowe[10]. Z drugiej strony podziały wynikają ze zróżnicowania społecznego. W 1967 r. Seymour Martin Lipset i Stein Rokkan na bazie zróżnicowanej struktury społecznej i trwałości konfliktów społecznych opracowali teorię podziałów politycznych w ramach systemów partyjnych wynikających z procesów historycznych, jakie miały miejsce w Europie Zachodniej. Zaproponowali oni wyróżnienie czterech linii podziałów w obrębie zachodnioeuropejskich systemów partyjnych: państwo-kościół, centrum-peryferie, miasto-wieś oraz robotnicy-posiadacze, wiążąc je z dwoma „rewolucjami", do jakich doszło w nowożytnej Europie: narodową (podział centrum-peryferie i państwo-kościół) oraz przemysłową (miasto-wieś, robotnicy-posiadacze). Ów podział miał istotne znaczenie przy formowaniu się pierwszych partii politycznych w Niemczech, lecz po II wojnie światowej uległ osłabieniu i przekształceniu: do końca lat pięćdziesiątych XX w. ważny pozostał konflikt na linii robotnicy-właściciele, a konflikt na linii państwo-religia zamienił się w przywiązanie do religii i jego brak[11]. Zasygnalizowana tutaj teoria podziału stanowi istotny punkt wyjścia dla omówienia ewolucji pól konfliktów w obrębie systemu partyjnego RFN, która szerzej będzie prezentowana w dalszej części pracy.

[10] Szersze omówienie klasyfikacji partii politycznych ze względu na kryteria programowe: R. H e r b u t, *Teoria i praktyka...*, s. 153-184.

[11] U. von A l e m a n n, *Das Parteiensystem der Bundesrepublik Deutschland*, Bonn 2010 (wyd. 4), s. 118, 119.